

Niet alleen recente waarnemingen zijn belangrijk voor libellenonderzoek. Veel informatie is aanwezig in privé aantekenboekjes. Marcel Wasscher bekeek de aantekeningen van D.C. Geijskes.

Marcel Wasscher

Over de aantekenboekjes van D.C. Geijskes van 1925 - 1970

In december 1995 was ik voor een maand werkzaam bij het EIS-Nederland om de computerbestanden van de libellen uit de periode 1900 - 1950 bij te werken. In het Nationaal Natuurhistorisch Museum te Leiden bleken de aantekenboekjes van D.C. Geijskes (die leefde tussen 1907 en 1985) aanwezig te zijn. Deze aantekenboekjes bevinden zich samen met enkele schriften en vellen met losse aantekeningen in een bruine envelop. Ook bleek in het museum een kaartenbak (met naam 'vindplaatsen') aanwezig waarin alle coördinaten van de vindplaatsen uit deze aantekenboekje staan.

De waarnemingen geven een belangrijke aanvulling op de door Geijskes verzamelde dieren, waarvan de gegevens reeds in de bestanden aanwezig waren. Zeer belangrijk zijn zijn de nauwkeurige waarnemingen van het gebied rond Berlicum (ten zuidoosten van 's-Hertogenbosch) uit de periode 1925 - 1932. In dit overzicht zal ik ingaan op aantekeningen van hem over het Achterste Goorven en aantekeningen die hij over enkele soorten maakte (*Sympecma fusca*, *Aeshna viridis* en *Oxygastra curtisii*). De tekst van *Sympecma fusca* is grotendeels integraal uit zijn aantekeningen overgenomen. Soms zijn kleine delen van de tekst voor de leesbaarheid op een andere plaats neergezet. Tussen vierkante haakjes [] staan soms verduidelijkende opmerkingen. De overige delen van dit artikel zijn mijn interpretaties van zijn aantekeningen.

Het doel van dit artikel is enkele van zijn meer uitzonderlijke observaties vast te leggen, zodat ze voor geïnteresseerden toegankelijk zijn.

De aantekenboekjes

Toen Geijskes zijn eerste libellesoort verzamelde in september 1923 was hij zestien jaar oud. Dit was een *Sympetrum striolatum*, welk exemplaar in de collectie van de Landbouw Universiteit Wageningen staat. In 1923 had hij nog geen aantekenboekjes. Ook van sommige andere dagen dat hij verzamelde (en er verzamelde exemplaren zijn) blijken geen aantekeningen te zijn. Blijkbaar maakte hij niet van elke dag dat hij naar libellen keek notities.

De aantekenboekjes en losse aantekeningen bevatten waarnemingen uit de volgende jaren (tussen haakjes de hoeveelheid excursiedagen waarvan in de boekjes gegevens staan): 1925 (15), 1926 (59), 1927 (19), 1928 (15), 1932 (2), 1937 (1), 1947 (10), 1951(2), 1966 (15), 1967 (11), 1968 (2), 1969 (13) en 1970 (1). In totaal zijn er dus aantekeningen van 165 excursiedagen. Hierbij zijn de twintig jaren met 98 dagen het belangrijkste en met name 1926 met 59 dagen. Voor geïnteresseerden: in totaal nam hij 50 soorten in Nederland waar, volgens al deze aantekeningen.

Over het Achterste Goorven

Van het Achterste Goorven heeft Geijskes tijdens een bezoek op 27 juni 1932 een prachtige schets van de water- en oevervegetatie gemaakt. Dit ven was rond 1930 het belangrijkste van de Oisterwijkse vennen voor libellen. Dit ven was bijvoorbeeld het enige ven waar hij massaal *Sympecma fusca* aantroef. Zijn verderop beschreven observaties aan deze soort zijn hier (of in de omgeving hiervan) gedaan. De oppervlakte van het Achterste Goorven was 40 tot 50 vierkante meter en de diepte was een halve tot één meter. Het ven was door

een dammetje afgeschermd van de meer eutrofe invloed van het nabijgelegen Groot Goorven. Niet alleen voor libellen was het Achterste Goorven zeer interessant: ook Heimans had in dit ven de meest interessante diatomeeën van de Oisterwijkse vennen gevonden (Thijssse, 1927). Thijssse beschrijft verder dat hij in twintig jaar de verlanding van dit ven sterk had zien toenemen. Vooral de oosthoek van het ven bestond met name uit hoogveenvormende veenmossen. Gezien de door Geijskes beschreven flora in combinatie met de libellen was dit ven volgens mij oligo-mesotroof. In tabel 1 staan de libellensoorten die Geijskes er op 27 juni 1932 waarnam. Mogelijk heeft hij niet alle soorten opgeschreven, het zou me verbazen als bijvoorbeeld *Enallagma cyathigerum* er toen daadwerkelijk ontbrak en lijkt mij verder typisch dat *Ischnura elegans* er zoveel voorkwam (waren dat misschien zwervers van meer voedselrijke vennen?). Maar het is niet uit te sluiten dat de soortsaamenstelling daadwerkelijk zoals hier beschreven is geweest.

Soort	Aantal
<i>Coenagrion pulchellum</i>	veel
<i>Ischnura elegans</i>	veel
<i>Ceriagrion tenellum</i>	veel
<i>Aeshna isosceles</i>	enkele
<i>Anax imperator</i>	enkele
<i>Libellula quadrimaculata</i>	veel
<i>Leucorrhinia albifrons</i>	2 mannetjes
<i>Leucorrhinia caudalis</i>	2 mannetjes
<i>Leucorrhinia dubia</i>	vrij veel

Tabel 1: Libellensoorten die Geijskes op 27 juni 1932 op het Achterste Goorven waarnam, met hun talrijkheid.

De plantensoorten die in de schets van Geijskes voorkomen zijn als volgt: kranswieren op de bodem, en in het water staan Waterlelie en losstaande stengels Riet. Langs de oevers staat Snavelzegge en Moerasherzhooi, vermengd met [Drijvend] fonteinkruid, *Scirpus* sp. en een drijvende *Juncus*. Op de oever zelf is een één meter brede veenmosgordel aanwezig met kleine Gagelstruiken.

Op een andere lokatie in de omgeving van dit Achterste Goorven ('tussen Witven en Groot Goorven') nam Geijskes op 16 juli 1926 drie libellensoorten waar: *Calopteryx splendens* (enige exemplaren), *Calopteryx virgo* (1 mannetje en 1 vrouwtje) en *Somatochlora metallica* (enige exemplaren). Dit was ongetwijfeld het beekje wat in de twintiger jaren tussen deze beide vennen stroomde. Bij een beschrijving uit De Levende Natuur uit die tijd wordt van dit beekje vermeld dat er biesvaren in staat. Ook de meerdere waarnemingen van Lieftinck van *Orthetrum coerulescens* uit 1921 - 1925 zouden van dit type beekje kunnen zijn geweest. Heimans beschrijft in 1931 dat de eigenaren van het Moergestels Broek (waar dit beekje ontspringt dat door enkele Oisterwijkse vennen heen loopt) hebben besloten tot ruilverkaveling over te gaan. Vermoed kan worden dat dit beekje door deze ruilverkaveling begin dertiger jaren is komen droog te vallen. Dit heeft dan het begin van de verzuring van deze vennen ingeluid.

Over enkele soorten

Sympecma fusca [aantekeningen van drie dagen op losse vellen]

07.04.1928 Hei bij de Venkraai. Zeer talrijk in de hoge hei en jonge denaanplant als ook op de voetpaden en open plekjes. De dieren zaten veelal op zandige plekjes en rusten ook uit op takjes welke dikwijls achtereen door een zelfde dier als koester- of uitkijkplaats werd gebruikt. Geen spoor van najagen of neiging tot copulatie. Beide seksen vlogen geheel onafhankelijk van elkaar en waren meestal op buit belust. Langs het [Achterste] Goorven enkele exemplaren doch ook hier niets van copuleren of eierleggen.

23.04.1928 Hei bij de Venkraai. Slechts enkele exemplaren en uitsluitend vrouwtjes vol met eieren. Van mannetjes daarentegen geen spoor. Langs het [Achterste] Goorven zeer talrijk vooral veel mannetjes. Copuleren en elkaar najagen aan de orde van de dag. Zag volledige copulatie éénmaal: vulling van de mannelijke genitaliën 3/4 minuut, copulatie zelf 9 3/4 minuut (om 12.15 zomertijd). Zag een mannetje een ander mannetje vangen met de app. [achterlijfsaanshangselen] en in praecopula geruime tijd vasthouden. Tenslotte bevrijdde zich het gepakte mannetje. Zag een paartje in praecopula dat talloze malen poogde in copulatie te komen doch dit niet volbrachten. Beide dieren vertoonden geen afwijking. Zag enkele

paartjes in praecopula over het water vliegen en één paartje zich op stengel daarom op dood takje in 't water doorlopend neerzetten en vrouwtje poogte hierop te leggen doch vloog spoedig weg. Vele zich zonnende mannetjes op den grond. Niet op hooge opvallende plaatsen.

25.04.1928 Goorven zeer talrijk. Copulerend en eierlegend 's morgens om 10.00 zag ik het eerste paartje in praecopula over het water vliegend. Het eierleggen heeft plaats op dode stengels die drijven op het water van *Carex rostrata* [Snavelzegge], half vergane plantendelen dus. De eieren onregelmatig afgezet. De eierleggende paartjes zijn vrij schuw (4 à 5 meter vliegen ze op). Onrustige afzetting; ongeveer 10 eitjes per keer; daarna opvliegen en op andere stengels gaan zitten. Enkele keer zag ik ze op *Potamogeton natans* [Drijvend fonteinkruid] doch of hierop eieren zijn afgezet is niet bekend geworden, vermoedelijk niet. Tot half drie zag ik eierleggen. De mannetjes verreweg in de meerderheid. De koesterende mannetjes wippen met het abdomen bij het neer-komen als kwikstaartjes en jagen elke overvliegende libel na onverschillig mannetje of vrouwtje. Eens zag ik een mannetje een *Pyrhosoma nymphula* mannetje "aanpakken" doch spoedig weer loslaten. Ze zitten dikwijls op stengels of drijvende plantendelen die droog zijn. Een copulerend paartje te 12.00 waargenomen. Copulatie zes minuten. Hei bij Venkraai 1 exemplaar *S. fusca* vrouwtje gezien, anders niet te bekennen.

Aeshna viridis [observaties Stille Wamberg]
14.08.1927 Stille Wamberg van 15.00-16.00: 3 mannetjes op een rij vlogen over een bepaald traject van 40 meter. Dikwijls conflict tussen de vliegende dieren, waarbij ze tot op de grond daalden al twistend. Vlogen gemiddeld 3 à 4 meter boven de grond. Van de vrouwtjes geen spoor. In de buurt geen *Stratiotes aloides* [Krabbescheer] in grote hoeveelheden voor handen. Op dezelfde plaats nam ik 's avonds om 20.40 zomertijd 2 mannetjes waar, het was reeds vrij donker. Deze

vlogen dicht over de *Juncus* vegetatie insecten vangend.

Aeshna viridis [observaties avondactiviteit]
Op twee plaatsen (Veebeek en Stille Wamberg) was er geen sprake van voortplanting van *Aeshna viridis* maar hij nam er wel avondactiviteit waar. Op 08.08.1927 nam hij wel avondactiviteit waar boven de beek bij Veebeek van 21.00-21.30 (ten oosten van Berlicum). Op 14.08.1927 nam hij (zie hierboven) ook avondactiviteit waar op het weilje bij de Stille Wamberg om 20.40 (ten noorden van Berlicum).

Daarentegen nam hij op twee locaties waar er wel sprake was van voortplanting in krabbescheervelden geen avondactiviteit waar. Dit was op twee data (08.09.1926 en 09.09.1926) bij de kleine veenplas langs de Rechte Aa (ten westen van Berlicum) tussen 18.30-20.00; en op 18.09.1926 bij de Dungense Putten (ten westen van Berlicum) waar tussen 19.30-20.00 geen avondactiviteit te zien was.

Een conclusie hieruit zou kunnen zijn dat ze mogelijk pas tussen 20.40 en 21.30 avondactiviteit vertonen en dat dit niet noodzakelijkerwijs op de plaats van voortplanting hoeft te zijn.

Oxygastra curtisii

De eerste waarneming van deze soort werd op 16 juni 1926 door Geijskes in de omgeving van Berlicum gedaan. Zes jaren lang (van 1925 tot en met 1931) zou hij de soort in die omgeving waarnemen. Hij nam de soort waar tussen de Stille Wamberg in het noorden tot Middelrode in het zuiden; over 4 km langs de Aa en omgeving. De uiterste data van zijn waarnemingen zijn 13 juni en 7 juli.

Literatuur

Heimans, J., 1931. Het Moergestels Broek. De Levende Natuur 35: 227-279.

Thijssen, Jac. P., 1927. In Oisterwijk. De Levende Natuur 32(3): 69-72.